

NEHÉZ IDŐK

Pest és Buda története a szabadságharc alatt
Irtta: PÁSZTOR MIHÁLY

A jövő évben lesz kilencven esztendő s fordulója a magyar szabadságharc kirobbanásának és annak, hogy megindult a nagy-szerű, heroikus küzdelem, melynek nyomában később az új, szabad, modern Magyarország kivirágzott. Nyilván az évforduló alkalmából írta meg dr. Wildner Ödön „Pest és Buda közigazgatásának története az 1848—1849-i szabadságharc alatt” című könyvét. Wildner dr. könyve a fővárosi statisztikai hivatal kadásában, a dr. Illyefalvi I. Lajos igazgató kitűnő szerkesztésében annyira népszerűvé lett „Statisztikai Közlemények” című tanulmány sorozatban látott napvilágot.

Pest város élete 1848-ban

Arról van szó benne, hogy mint élt, hogyan élt a főváros a szabadságharc alatt. Lelkiismeretes, kutató munka eredménye és szigorúan tárgyilagos hangon megírt könyv ez. Hiányzik belőle a színezés, az aláfestés, viszont annál több benne az adat, rendeletek, kiáltványok és tanácsülési jegyzőkönyvek tartalmának az ismertetése. De ez a sok „hivatalos” irat sem szárazzá, sem unalmasná nem teszi a könyvet, mely végig végig olyan, mint egy érdekes, izgalmas regény.

Amint forgatjuk a könyv lapjait: szinte halljuk a városon átvonuló katonaság menetelésének ütemes, tompa lárját és az örökös dobpergést. A hivatalos plakátok és kiáltványok éppúgy dörögnek, akárcsak Hentzi budai ágyú. Osztrák részről *párt-ütőknek* titulálják bennök a magyar vezéreket, ezek meg *bitorlóknak* amazokat. A tanácsülési jegyzőkönyvekben bennük liktet az elfojtott izgalom; kiérzik belőlük az állandósult bizonytalanság és a félelem a holnaptól. Amint ide vagy oda billen a hadiszerencse, aszerint változik a két város felett a parancsoló úr is. Hol a magyar, hol az osztrák dirigál és minden változásnál kicserélődik a városi garntúra is. A városi tanács „megbízhatatlanait” az új parancsoló rendszer szelnek eresztli. A városházán pedig sűrűn szerkesztgetik a hűség-nyilatkozatokat és folyton szervezkednek a tisztelő

és üdvözlő deputációk, melyeknek vezetője a körülményekhez képest hol németül, hol magyarul mondja el a mondókáját. A címet minden változásnál újrafestik, új színre és természetesen ilyen nehéz időkben gyakori a „fórumon szereplő urak színváltozása” is.

A pesti városházán 1848 április 19-én hirdetik ki az új törvényeket, melyeket V. Ferdinánd 11-én szentesített. Az új városi tanácsot és a 247 városi képviselőt csak június 13-án választják meg. Június 5-én István nádor, mint teljhatalmú királyi biztos megnyitja az első népképviseleti országgyűlést a pesti Redout-ban. Mintha csak ma lenne: *kárhóztatja a felekezeti és nemzetiségi igazgatást*. Hal nap múlva Kossuth Lajos híres gyűjtő beszédében bejelenti, hogy „a haza veszélyben” és kétszáz ezer újonc és 42 millió forint adó és hitel megszavazását kéri. A nádor-helytartó 22-én a két városban rögtönítélő haditörvényeket rendel el a bujtatók és a fegyveres pártütők ellen; ugyanakkor Kossuth Lajos pénzügyminiszter beszünteti az osztrák kislutrit, Szemere Bertalan belügyminiszter pedig szigorú rendeletet ad ki a kártya és több szerencsejáték ellen.

Közben Pest város új képviselőtestülete Rottenbiller Lipót „polgármester” elnöklésével letárgyalja a városi törvényt és a szervezeti szabályzatot. Egyúttal elhatározza, hogy Pest város címéből a „szabad” és „királyi” szövegeket kihagyja.

„Rebellisekkel nem tárgyalok!”

Augusztusban az országgyűlés megszavazza az újoncállítási javaslatot. *Soroznak. Az újoncokat már magyarul vezénylik* és „honvéd” a nevük.

Még a márciusi törvények szentesítése előtt megalakult a 3000 főből álló polgári őrsereg, mellyel eleinte a „közönségi bizottmány” rendelkezett. Majd báró Baldacci Manó ezredes május 16-án megkezdi a rendes nemzetőrség, vagyis a honvédszázaljak verbuválását. Pest város tanácsa egymaga egy egész zászlóaljot állít augusztusban. Ezek a „pesti csatárok”. Buda város viszont 200 önkéntes ellátását és felszerelését vállalja. Ezekből az alakulatokból nőti ki a

haza védelmét szolgáló igazi nemzeti hadsereg.

A honvédség megszervezésére különben sürgős szükség van, mert egyre zavarosabbak lesznek az állapotok. *Jellachich betör hazánkba s közeledik Pest felé. A két fővárosban mozgósítanak*. Az őrsereg táborba száll. Pest város közgyűlése minden ép, egészséges, fegyverfogható lakost felszólít, hogy *valláskülönbség nélkül* vegyen részt a táborozásban; a felfegyverzésről a város gondoskodik. Walheim János budai polgármester október 2-án riadót intézett a polgársághoz. A két város népfőlkelő csapatai pedig Rottenbiller Lipót és Walheim János polgármesterek, Gräfl pesti főbíró, Andorfy budai városkapitány, Horváth Károly pesti és Micsinay Antal budai főjegyző vezetésével megindultak a fehérmegyei Velence felé, Jellachich elé. A velencei táborba a két város kenyert és bort is szállított a katonáknak. *Móga* ugyan megveri a horvát bán seregét, de azért hozzálátnak a védelmi intézkedésekhez és Pesten megkezdik a sáncolási munkálatokat.

A két főváros izgalmas heteket él át. Még szeptember 28-án történt, hogy a magyar országos főparancsnokká kinevezett gr. Lamberg Ferenc altábornagyot a felzúgott pesti tömeg a hajóhídon meggyilkolja. (Állítólag a Nemzeti Színház pénztárosának fia: Kolosy Jenő nevű joghallgató szúrta agyon. Kolosyt később elfogták és kivégezték.) A képviselőház rosszaságát fejezi ki a felelőtlen elemek tettén és felhívja a várost, hogy nyomozza ki a bűnösöket. Szeptember 3-án viszont Görgey Artúr őrnagy, mint hazaárulót, gr. Zichy Ödön volt vármegyei adminisztrátort a Csepelszigeten kivégezteti.

Október 16-án már herceg Windischgrätz tábornagyot küldik Magyarország ellen. Erre a Honvédelmi Bizottmány tömeges népfőlkelésre, szabad guerilla-esapatok alakítására szólítja fel a lakosságot. „Fel, kaszára, villára!” — mondja a manifesztum. Egyúttal lekötöti magát a Bizottmány, hogy ha a küzdőt baj érné, holtáig becsületes ellátást kap (vagy 10 hold örök földbirtokot, vagy ezer pengőforintot). Hátrahagyott családjáról pedig a kormány tisztességesen gondoskodik. Kossuth különben követet küld Windischgrätzhez, s megkéri, hagyja abba az ellenségeskedést, de a tábornagy nem békül. „Mit Rebellen unterhandle ich nicht!” — mondta büszkén a herceg. Szózatot intéz a néphez. Abban patlog és dörög Kossuth és „néhány hazaáruló pártütő” ellen. Windischgrätz azt hitte: könnyebben fog menni a pacifikáció. Az volt a terve, hogy Pesten összefogdosztatja a prókátorokat, hogy vége legyen az országgyűlésnek és a rebelliónak.

December 31-én tartotta utolsó ülését Pesten az országgyűlés. Este indítványozta Kossuth Lajos, hogy vonuljanak a jobban megvédett Debrecenbe. Windischgrätz 1849 január 3-án megszállja Budát és Pestet. Gróf Batthyány Lajost elfogtatja. Gr. Wrba altábornagy, katonai kormányzó, ostromállapotot hirdet és Havas József helytartótanácsot a két főváros királyi biztosává nevezi ki. Mikor Wrba katonái bevonulnak Budapestre, a két városházán a békeség jeleit felhívó zászló leng. A katonai kormányzó meghagyja, hogy a városházakra és templomokra fekete-sárgát tegyenek.

Fekete-sárga

A január 6-iki tanácsülésen Rottenbiller Lipót polgármester bejelenti, hogy a katonai kormányzónak az a parancsa, hogy minden *kő-épület kapuját és a karfákat fessék be fekete-sárgára*. Egelőre minden tisztviselő maradjon helyén. Lemondani senkinek sem szabad. Megköveteli az aktív és buzgó szolgálatot, a passzívan viselkedőket katonai bíróság elé állítja. A tanács utasítására Thais Elek tanácsnok „a színező céh” elöljáróinak rögtön megparancsolta, hogy sürgősen fogjanak a kapu-átfestési munkához.

Január 11-én Windischgrätz az *öbudaí zsidók ellenséges magatartása miatt 20 ezer forinttal bírságolja meg a zsidó hitközséget*.

A január 24-iki tanácsülésen már nem Rottenbiller polgármester elnököl, hanem Koller Ferenc királyi biztos kiküldött. Felolvasta Havas József királyi biztos rendeletét, mely szerint Rottenbiller Lipót polgármester, Gräfl József főbíró, továbbá Lángh Ignác városkapitány, 4 tanácsnok és 2 főjegyző el vannak bocsátva. Az új polgármester Lechner Károly, főbíró Koller Ferenc, városkapitány Perczy Konstantin lesz. Erre Rottenbiller átadta a hivatalos pecsétet és úgy a maga, mint elbocsátott társai nevében búcsút véve, eltávozott. De Havas királyi biztos detronizálta a Rókus-kórház hírneves igazgatóját, Flór Ferencet is, kit a *Közmunatandós épp a minap fosztott meg az uccájától*. Rákosi Jenő emléket ajándékozta meg az uccával.

Budán helyénhagyta a királyi biztos Walheim polgármestert, ellenben elmozdította a három magyar nevű tanácsnokot. *Nékámt, Türnböcköt és Páldtot* nevezte ki helyükbe. Letette hivatalát az erős magyar érzéséről híres Andorfy városkapitány is.

Ezután felsőbb parancsra vissza kellett németesíteni az uccaneveket. A tanács egyúttal

megkérdezi a királyi biztostól, hogy a gánházak magyar színekben tartott címere is be kell-e festeni fekete-sárgára? Ezekne azonban megkegyelmezett a királyi bizto. Mivel pedig a házak falára kiragasztott proklamációkat a nagy hideg miatt a közönség nem olvassa, elrendeltetett, hogy ezeket a plakátokat a kávéházakban és éttermekben osszák szét. Nagyon érdekes, hogy ama tisztviselőknek, kik magyar ruhájukhoz kardot viselni jogosítvák, vagy hivataluknál fogva nemzeti ruhát viselni tartoznak, azok a ruhához kardot is hordhatnak. Ellenben a csöszökre és boltörökre épp úgy vonatkozik a lefegyverzési rendelet, min bárkire.

Egyidejűleg megkezdődtek az igazoltató eljárások. Néhány neves ember: Pázmándy Dénes volt képviselőházi elnök; Szentkirályi Mór és mások szerencsésen elkerülték a büntetést, ellenben január 30-án Söll Vitál stájer házalót, a tiroli önkéntes honvédvadászok parancsnokát halálra, segédtisztjét: Pohl Ede bajorországi könyvkötőt 8 évi várfogságra ítélik, mert harcolt a magyar forradalomért. Január 31-én agyonlövők Csömy Zsigmond komáromi molnárt, mert a kocsmában a császári uralmat szidta. Gróf Lázár György osztrák századost (magyar honvédtábornok) és a cseh származású Wiedersperg Alajos császári századost (magyar honvédtábornokot), mert a magyar pártútok oldalán harcoltak, vasban töltendő 10 évi várfogságra ítélték. Vasban töltendő 5 évi várfogságot kapott Kuh Dávid prágai származású izraelita újságíró. Halálra ítélték Kohn pesti sapkakészítőt, Grünecke Károly paszományost és Spitzer Ignác aszódifüvarost (mind a három zsidó), mert a „pártútoknak“ ruhaneműt szállítottak. Két évi vasas fogházat kapott Hoffmann Károly 20 éves izraelita újságíró, mert a „Wahre Ungar“-ban „Lied des Wehrmannes“ című költeményében a magyart dicsőítette. De 6 év nehéz várfogságra ítélték Czuczor Gergely kegyesrendi papot és jeles költőt a „Riadó“ című verséért.

Buda megvívása

Ezek az ítéletek azonban, úgy látszik, nem lettek rokonszenvesebbekké a lakosság előtt a megszálló katonaságot. Windischgrätz herceg egyre türelmellenőbb és dühösebb lett s dühét újabb kiáltványba öntötte. Helységeket kiáltott március 11-én „Magyarország lakosaihoz“:

„A pártútok nyíltan a fölforgatás és communismus bajnokai. S ezért oly emberek harcolnak, kik Európának minden országából származtak. Az emberi nemnek ezen sepredékét a pártúto Kossuth a haza áldott földjére gyűjtötte. A fővezérek, egynéhányat kivéve, mind külföldiek. Száz fogoly közt legalább 60 különféle nemzetből való egyén, a többi 40 magyarnyelvűnek legalább fele erőltetve szolgál“.

Végül kijelenti a herceg, hogy „aki működésének ellene szegül, meg fog semmisíttetni“. Aki ellenben támogatja: jutalomban részesül. Gróf Szirmay Istvánt például, mert egy önkéntes zászlóaljot vezetett a cs. kir. hadsereghez, azzal jutalmazta Öfelsége, hogy császári őrnaggyá és zászlóaljparancsnokká nevezte ki Szirmayt.

Közben egyre sűrűbben jönnek a magyar győzelmi hírek Pestre. Végre az osztrák sereg április 20-án elvonul Pestről, ellenben Hentzi tábornok parancsnoksága alatt ötödfélezer császári katona a budai várban marad. A magyar uralom ismét helyreáll Pesten. Az osztrák hatalomnak behódolt tanácsstagok otthagyták helyüket és előkerültek az elcsapott régiek. Az ellenzéki lapok természetesen erősen lámadták az osztráknak behódoló tanácsbelieket. Terczy Szilárd helyettes rendőrkapitányt följelentésre elfogták, de a magyar bíróság felmentette. A debreceni „függetlenség nyilatkozatot“ és a Habsburg-ház detronizálását Pest város közgyűlése „általános lelkesedéssel fogadja“.

Május 4-én aztán Görgey megkezdte Buda megvívását. Hentzi löveti Pestet. 21-én a magyar csapatok elfoglalják Buda várát. Június 5-én Kossuth kormányzó a kormány élén ünnepies formák között bevonul Pestre; 24-én pedig a magyar kormány Pest és Buda fővárosokat és Óbudát „Budapest törvényhatóság“ néven egyesíti.

De a siker, a boldogság nem tart soká. A hadiszerencse megfordul. A képviselőház az ellenség előnyomulása következtében felfüggeszti pesti üléseit. Július 11 és 15 között Ramberg altábornagy megszállja a kiürített Budapestet és 19-én Haynau fővezér Budapestre teszi át főhadiszállását. A város elcsapott tanácsstagjai megint előkerülnek és átveszik a főváros vezetését.

Ami ezután következik, az csupa-csupa szomorúság...

ért harcoltak. Nem puritán protestánsok, hanem katolikusok voltak és a poéta-ivadék lelkében is a római egyház misztikus, pompa- és fenségrajongó szelleme él. És ott él benne az ősök romantikus emléke. És a skót baladák komoran lüktető drámai hangulata. Mindenekfelett pedig: a tenger és a szabadság imádata. Az Északi tenger partján nevelkedett. A tengert mindig a korlátatlanság szimbolumának érezte. A tenger, ami áthatja egész költészetét, mindig a szabadságot jelent számára.

A végtelenséget. Amelynek partján ott van Hellas is. A klasszikus világ, ami Viktória királynő korának fiatal költőjét éppen úgy lenyűgözi, amint lenyűgözte Byront és Shelleyt. Lenyűgözi Swinburnet Hellasnak nemcsak kék ege, de szabadsága, költészete és mitológiája is.

Hozzá és egyetemi barátaihoz sokkal közelebb áll mindez, mint Viktória józan Angliája, amelyben élnek. Paradox mozgalom volt ekkor Albionban a praerafaelitáké, Dante Gabriel Rosettié és társaié. Rajongás, dekadencia, l'art pour l'art — ebben a szolid polgári korban! A paradoxonra megvan a magyarázat: csak nyugodt, békés atmoszférában szárnyalhat szabadon, csak önmagáért a művészet. Forradalmi időkben a költőket is magával ragadja a fejlődő, kivirágzó élet lázas tempója; ha pedig a reakció ül tort: le kell mondania a poétának legszentebb luxusról, a l'art pour l'art-ról, s harcolnia kell az elfojtott, vagy ledorongolt humanizmusért.

A múlt század második felének Angliájában nem volt revolúció és nem volt reakció. A költők élhettek művészetüknek és lehetek dekadensek, mint a praerafaeliták és mint a hozzájuk közelálló Swinburne.

Rövid ideig forgolódott csak az előkelő, kulturált ifjú angolok társaságában Swinburne. Korán visszavonult vidéki házába, ahol egészségesen, szinte askétikusan töltötte éveit és dolgozott. Ujabb paradoxonba ütközünk: a dekadens költő askétikus élete? Csak látszólagos a paradoxon: Swinburne nem volt igazi dekadens és életmódja nem volt igazán askétikus.

Dekadensnek csak azért tartották, mert fájdalmasan romantikus, a szerelmet a szenvedésig élvezi, szereti a bizarrt, s Baudelaire a mestere. De — dekadencia-e elmerülni a

ben sok a pompa és a trappans toronai.

Angliában forradalmian újak hatottak versei. Első jelentős verskötete ugyanabban az esztendőben jelent meg, mint — a csatorna túlsó partján — Verlaine halhatatlan füzeté, a Poèmes complets. Swinburne versei szilajak, de Verlaine tökéletesen kovácsolt angol költő Baudelaire-hez képest. Formái azonban gyakran meglepőbbek.

Egyik költője ír:

„Alomhona szem én
sem szerelem, sem csáb ezután
nem ér a fűembe, nem hat elem
semmi — csak egy tükös csalogány.“
(Babits Mikály fordítása).

A l'art pour l'art költője azonban nem tudott rejtve maradni az „Alomhona“ban. Az európai kontinensen elnyomatásban éltek népek és a visszavonult angol költő politikai versekben ezeknek szabadságát követelte. Ekkor már megbotránkoztatta az angol polgári világot, nemcsak lírai politizálásával, de túlfűtött erotikájú szerelmes verseivel is. Később megenyhültek irányában a „hivatalos körök“. Hetvenéves korában, egy esztendővel halála előtt, a Nobel-díjat is megkapta.

Különös jelensége volt az irodalomnak. Nem korszakalkotó poéta, noha bőven burjánzottak nyomában az epigonok. Mindenesetre egyéniség, egy azok közül, akik az irodalomtörténet legnagyobb századává tettek a tizenkilencediket.

Gosztonyi Lajos

Filléres könyvek

rendszerint ponyvaregényeket, vagy olcsó szórakoztató irodalmat tartalmaznak. Most azonban „Kronos Könyvek“ címen megindult egy sorozat, amely filléres áron akarja népszerűsíteni a magyar és a külföldi tudományos irodalom legjavát. Előttünk fekszik az új vállalkozás első füzeté: V. Gordon Childé „Fejlődés a természetben és a társadalomban“ című műve, amelyet Nagyjalusí Jenő mintaszerűen ültetett át magyarba. Azt hisszük, hogy 24 fillérért még sohasem kapott a közönség egy ilyen munkát. A további program G. Elliot Smith, J. S. B. Haldane, B. Hessen és H. Levy könyveit igéri: csupa olyan tanulmányt, amely megérdemli a legnagyobb figyelmet.